

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 330.1:339.9

РОЛЬ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ФАКТОРА В РЕАЛІЗАЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИМИ КРАЇНАМИ КОНЦЕПЦІЇ «СТАЛОГО РОЗВИТКУ»

*С. М. Макуха, доктор економічних наук, професор
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

Розглянуто роль і значення зовнішньоекономічних зв'язків щодо реалізації концепції «сталого розвитку» транзитивними країнами. Запропоновано шляхи забезпечення оптимального розвитку економічної, соціальної та екологічної складових концепції на основі забезпечення інноваційності експорту, енергозаощадження, застосування поновлюваних енергетичних джерел, заміщення імпорту, залучення іноземного капіталу.

***Ключові слова:** світова торгівля, експорт, імпорт, концепція сталого розвитку, альтернативні джерела енергії, енергозбереження, імпортозаміщення, високі технології, іноземні інвестиції.*

***Постановка проблеми.** Актуальність статті зумовлена пошуком засобів, спрямованих на встановлення справедливого економічного порядку в глобальному світі. Навіть в економічно благополучних країнах деякі працівники і громади випробовують на собі негативні наслідки глобалізації, і при цьому усвідомлення нерівності ще більше підсилюється завдяки революції в глобальних комунікаційних системах [11].*

***Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У зазначеному контексті особливого значення набуває концепція «сталого розвитку», яка розроблялася Т. А. Акімовою, О. Г. Білорусом, Б. В. Буркинським, Л. С. Гринівим, К. Р. Кейтсом, Ю. Н. Мосейкіним, Т. М. Перрісом, В. Н. Степановим, С. В. Харичковим, Дж. М. Хулсом, В. Я. Шевчуком. Однак загострення соціальних суперечностей в різних регіонах світу, які виливаються в масові протести і воєнні конфлікти, активізує пошук найоптимальніших моделей реалізації концепції для країн із перехідною економікою.*

***Формулювання цілей.** Зважаючи на актуалізацію проблеми соціальної справедливості, що набула планетарного характеру, сучасний стан її дослі-*

дження, у статті поставлено за мету — визначити основні напрямки зовнішньоекономічної політики транзитивних держав, спрямовані на забезпечення високої якості життя населення відповідно до вимог, передбачених концепцією «сталого розвитку».

Виклад основного матеріалу. Згідно із Загальною декларацією прав людини, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., кожна людина має право на соціальне забезпечення, підтримку її гідності, вільний розвиток її особи в економічній, соціальній та культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва відповідно до структури і ресурсів кожної держави. Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї.

Кожна людина має право на освіту, хоча б початкову та загальну. Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в Декларації, можуть бути повністю здійснені [5, с. 8]. Сучасні цивілізовані економічні системи, що ґрунтуються на принципах конкуренції, значною мірою забезпечили втілення в життя статей Загальної декларації: високу якість життя і соціальну захищеність для переважної більшості населення. Однак останнім часом навіть у промислово розвинених країнах поширилися акції протесту, спрямовані на захист соціальної справедливості, скорочення майнового розриву між багатими і бідними.

Масове невдоволення населення спровоковане недостатніми зусиллями держав, спрямованими на реалізацію концепції «сталого розвитку». Її сутність полягає в установленні такого співвідношення між природокористуванням і соціально-економічним розвитком, яке б забезпечило раціональне використання природних ресурсів, підтримувало екологічну безпеку суспільства і разом з тим гарантувало необхідну якість життя і добробуту населення. Принципи сталого розвитку є такі:

1) реалізація соціально-демографічної політики, спрямованої на регулювання основних показників демографічного розвитку і зростання населення;

2) прискорений розвиток високотехнологічних виробництв, відмова від ресурсо- й енергомістких технологій. Структурна перебудова всієї економіки на користь глибоких і маловідходних технологій, екологічно небезпечних виробництв;

3) раціональне природокористування, що ґрунтується на максимальному збереженні природних ресурсів і середовища життєдіяльності суспільства;

4) відмова від концепцій споживацького суспільства, перехід до критеріїв екологічно безпечного розвитку;

5) активне міжнародне співробітництво в пропаганді і реалізації принципів сталого розвитку в різних країнах [8].

Отже, концепція містить економічну, соціальну та екологічну складові. Економічний підхід ґрунтується на максимізації сукупного доходу та оптимальному використанні обмежених ресурсів і екологічних — природо-, енерго- та матеріалозберігаючих технологій, включаючи видобуток і перероблення сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, перероблення та знищення відходів.

Соціальна складова орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних та культурних систем, у тому числі на скорочення кількості руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ. Одним з інтегральних показників стану соціальних систем держав є індекс людського розвитку. Серед постсоціалістичних країн за цим показником у 2010 р. Чехія посідала 28 місце, Словенія — 29, Польща — 41, Росія — 65, Україна — 69. Найвищий рівень якості життя спостерігається в Польщі, Литві, Угорщині, Естонії та Словенії, найнижчий — в Україні та Росії. Найбільша нерівність стосовно доходів є характерною для Словаччини, Румунії, України та Чехії [12, с. 21]. Значна нерівність у постсоціалістичних країнах ЄС спостерігається й у рівнях мінімальної та середньої зарплат, про що свідчить таблиця.

Мінімальна та середня зарплата в постсоціалістичних країнах ЄС¹

Країна	Мінімальна зарплата при однаковій купівельній спроможності	Середня зарплата
Словенія	902	1898,9
Польща	607	1502,5
Словаччина	456	1245,9
Угорщина	520	1340
Чехія	421	1260,5
Литва	391	926,5
Естонія	388	1089,9
Латвія	356	847,6
Румунія	283	876
Болгарія	272	759

Протягом січня-лютого 2012 р. середня заробітна плата в Україні становила 2758 грн (260,8 євро), мінімальна — 1073 грн (101,5 євро). Усвідомлюючи необхідність забезпечення гідного рівня життя народу, останнім часом економічна теорія і практика все більшою мірою зосереджують увагу на соціальній складовій економічного зростання та конкурентоспроможності

¹ Розраховано за даними: Евростат, «Минимальная заработная плата», статистика за февраль 2012 года.

української економіки. Зазначені параметри залежать не тільки від внутрішньої, а й від особливостей зовнішньої політики держави.

З екологічної точки зору сталий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Основна увага приділяється збереженню здібностей щодо самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому «ідеальному» статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення довкілля та втрата біологічного розмаїття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення. Зазначені складові сталого розвитку є взаємозв'язаними і взаємозалежними.

Востаннє Стратегія сталого розвитку переглядалась у 2009 р. У тексті документа, затвердженого Єврокомісією, перелічено численні та досить конкретні документи, які були прийняті за час реалізації Стратегії та ті, які необхідно враховувати при веденні торгівлі з країнами ЄС. Серед найважливіших документів — Європейський стратегічний енергетично-технологічний план, що передбачає зменшення викидів парникових газів, «Біла книга» з адаптації до змін клімату, Директива з відновлюваних джерел енергії, Директива з якості палива [6].

Значну роль у практичному втіленні концепції в життя транзитивних країн відіграє зовнішня торгівля — найдавніша форма міжнародних економічних зв'язків. Зовнішня торгівля бере активну участь у формуванні фонду споживання людини як безпосередньо шляхом імпорту споживчих товарів, так і опосередковано, сприяючи зростанню продуктивних сил країн, які можуть придбавати на міжнародних ринках сучасні машини і устаткування, технології і послуги.

З плином часу викопні, не поновлювані джерела стають все дорожчими, що відволікає значні кошти на оплату імпорту нафти і газу, провокуючи зростання від'ємного сальдо торговельного балансу. Так, експорт товарів та послуг України за 2011 р. становив 82107,4 млн дол. США, імпорт — 88854,9 млн дол. Від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу становило 6747,5 млн дол. (за 2010 р. — також негативне 3025,3 млн дол.) [3, с. 7]. Отже, зростання зазначеного показника дорівнює 4493,3 млн дол. Протягом семи років (2003–2009) Україна не наблизилася до передових країн, у яких частка високотехнологічних товарів у товарному експорті досягає 20–30 %. За цей період зазначений показник в Україні коливався в межах 2–3,4 % [7, с. 6].

Слід зауважити, що експорт машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання протягом січня-жовтня 2011 р. зріс на 19,9 %, а імпорт — на 60,7 %. Такий розрив можна було б виправдати у разі імпорту найновішого обладнання, що належить до 5-го або 6-го технологічного укла-

ду. Але, на жаль, часто з-за кордону постачається техніка, яка в промислово розвинених країнах вийшла з обороту і є морально застарілою.

Відсутність активної діяльності щодо диверсифікації постачання паливно-енергетичних ресурсів та безкомпромісна цінова політика іноземного постачальника призвели до суттєвого зростання від'ємного сальдо в торгівлі з Росією. Імпорт газу і нафти забезпечив від'ємне сальдо також у торгівлі з Азербайджаном, Туркменістаном, Узбекистаном, Білоруссю (зросла закупівля білоруських нафтопродуктів. У 2011 р. від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу активно формували Німеччина, Польща, Китай, США, Японія, експортуючи в Україну легкові автомобілі, побутову техніку, продовольчі товари. Внутрішнє виробництво України відстає від експансії іноземної продукції: протягом 2001–2010 рр. обсяг імпорту промислових товарів збільшився в 4 рази, у той час як власне виробництво зросло лише в 3,2 разу [1].

Аналізуючи географічну структуру зовнішньої торгівлі України, можна констатувати, що від'ємне сальдо держава має у торгівлі товарами з країнами СНД (80 %), Європи, Америки, Австралії та Океанії, позитивне — з країнами Азії та Африки, що свідчить не тільки про залежність від критичного імпорту, а й про недостатню конкурентоспроможність українських товарів на ринках промислово розвинених країн світу. Ще з часів появи теорії меркантилізму перевищення експорту над імпортом або їх баланс вважалися джерелом добробуту нації, бо саме такий стан зовнішньоторговельних відносин забезпечував стабільність національної валюти і відповідно відсутність інфляційних тенденцій. Як відомо, зростання цін на споживчі товари є додатковим податком на споживачів, який скорочує їх доходи і не сприяє людському розвитку. Перевищення імпорту товарів та послуг порівняно з експортом стимулює попит на товари іноземного походження, скорочуючи можливості національного виробництва і відповідно зайнятість населення. Тому держава, яка не здатна експортувати в достатній кількості товари та послуги, експортує робочу силу, втрачаючи найкращу частину трудових ресурсів, змушених виїжджати за кордон в пошуках роботи і гідного заробітку. З огляду на це у перехідних країнах актуалізується проблема оптимізації зовнішньоторговельного балансу.

Серед заходів, спрямованих на її розв'язання, домінантне значення має забезпечення конкурентоспроможності товарів на основі їх інноваційності. Визнаючи провідну роль інноваційного фактора щодо забезпечення соціально-економічного прогресу, Міждержавна рада Євразійського економічного співтовариства (на рівні глав держав) 4 лютого 2009 р. прийняла рішення щодо створення Центру високих технологій ЄврАзЕС і схвалила основні принципи його діяльності.

Діяльність цього Центру передбачає концентрацію ресурсів на пріоритетних напрямках науково-технічного прогресу, орієнтованих на розвиток нано- і біотехнологій, інформаційно-комунікативних технологій і розширення можливостей національних інноваційних систем на основі інтеграції науково-технічного і промислово-технологічного потенціалу, розвитку кооперації, гармонізації законодавства у сфері інноваційної діяльності [2].

У лютому 2011 р. в Україні була прийнята Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності, метою якої є перехід на інноваційну модель розвитку економіки, модернізація виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, запобігання впливу міжнародної фінансової кризи на розвиток економіки [10].

Суттєво змінити структуру імпорту в торгівлі з основним постачальником енергоресурсів дозволить власний видобуток газу. Планується через п'ять років збільшити його до 27 млрд і закуповувати російський газ в обсязі 12 млрд кубометрів [13, с. 7]. Величезні надії покладаються на шельф Чорного моря, де, за оцінками вчених, запаси вуглеводної сировини становлять від 1,5 до 3 трлн тонн умовного палива.

Необхідність використання енергозберігаючих технологій усвідомлюють і країни СНД, навіть ті, що експортують нафту і газ. Наприклад, російські фахівці констатують, що багато родовищ в обжитих місцях країни вже вичерпано, а нові доводиться шукати і облаштовувати у важкодоступних районах Сибіру та Далекого Сходу. Це дуже дорого коштує. Саме тому економія стає найважливішим джерелом зростання виробництва [4].

Інший напрям підвищення конкурентоспроможності товарів та послуг на пострадянському просторі — використання альтернативних джерел енергії. В сучасному світі відновлювана енергетика стає фактором інноваційного розвитку, зокрема приводить до формування нової технологічної бази генерації електроенергії і тепла, підвищує енергоефективність електроенергетики, створює нові робочі місця, підвищує якість життя людей: поліпшуються екологічні умови, виключаються техногенні катастрофи, тобто повною мірою відповідає цілям і завданням концепції сталого розвитку за економічним, соціальним та екологічним напрямками.

Частка джерел поновлюваної енергії в енергетичному балансі України становить, за даними різних джерел, не більше 1,5 %. Однак позитивні зрушення у сфері поновлюваних джерел енергії в Україні все ж таки відбуваються. Свідченням цього є збільшення фінансування проектів щодо відновлюваних джерел енергії та практичні дії з розвитку поновлюваної енергетики. Вони включають звільнення від сплати податку на додану вартість до 1 січня 2019 р., імпорт техніки, яка застосовується для реконструкції існуючих та

будівництва нових підприємств для виробництва біопалива. До 1 січня 2020 р. звільнюються від оподаткування прибутки виробників біопалива та техніки і устаткування, що використовують біологічне паливо.

Скорочення імпорту енергоносіїв є одним із стратегічних завдань розвитку економіки Білорусі. Власними традиційними енергоресурсами Білорусь забезпечена менше ніж на 20 %. Тому, на думку білоруських учених, освоєння і ефективне використання нетрадиційних поновлюваних джерел енергії (ПДЕ) має принципове значення. У 2012 р. передбачається, що ПДЕ становитимуть 2,9 % валового споживання енергії.

Успішна реалізація концепції сталого розвитку потребує значних коштів. Після розпаду соціалістичної системи країни Центральної Європи — нинішні члени ЄС — швидко переорієнтували зовнішньоекономічні (насамперед торговельні) зв'язки на країни Західної Європи. Це стало можливим на основі структурної перебудови економіки за активної участі в зазначеному процесі західноєвропейського інноваційного капіталу, бо іноземні корпорації, застосовуючи сучасні технології, забезпечили енерго- й матеріалозбереження, сприяючи в такий спосіб наближенню товарів і послуг перехідних суспільств до стандартів країн ЄС.

Незначне зростання прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у 2010 р. спостерігалось і в країнах СНД. За обсягом ПІІ відносно валового внутрішнього продукту в країнах СНД перше місце посідає Туркменістан (10 %), друге — Казахстан (7 %), третє — Вірменія, на п'ятому місці Україна (4,8 %), на останньому — Таджикистан (1 %) [9, с. 67–68].

Висновки. Складові концепції сталого розвитку — соціальна, економічна та екологічна політика транзитивних держав мають ураховувати нагальну необхідність оптимізації зовнішньоторговельних зв'язків з метою підвищення конкурентоспроможності експортних товарів, скорочення залежності від іноземних джерел постачання енергоресурсів. Це досягається збільшенням частки високотехнологічних товарів у структурі експорту, застосуванням енергозберігаючих технологій і поновлюваних енергетичних джерел. Успішна реалізація національних програм стимулювання переходу на енергозберігаючі технології та альтернативне енергопостачання дозволить у недалекому майбутньому значно скоротити витрати на виробництво товарів, сприятиме збереженню довкілля, забезпеченню життєспроможності екосистем.

Стимулювання інноваційного розвитку за участю іноземного капіталу сприятиме підвищенню якості і зниженню цін товарів та послуг, що позначиться на добробуті громадян, призведе до підвищення конкурентоспроможності національних товарів та послуг, забезпечить рівновагу зовнішньоторговельного балансу країни — необхідної умови стабільності економіки і національної валюти держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев, К. Импортзамещение — альтернативы нет [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://economics.unian.net/rus/detail/103064>
2. Евразийское экономическое сообщество [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.evrazes.com/about/sp_cvt
3. Економіка України за січень – листопад 2011 року // Уряд. кур'єр. — 2011. — № 242. — С. 7.
4. Ермаченков, И. Для развития возобновляемых источников энергии в России нужна господдержка [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.finam.ru/analysis/forecasts0106B/default.asp>
5. Загальна Декларація прав людини // Уряд. кур'єр. — 2008. — № 232.
6. Коз'яков, С. Торгівля з ЄС і сталий розвиток України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dt.ua>
7. Колесніков, Д. Необхідна зміна пріоритетів діяльності Мінпромполітики / Д. Колесніков // Уряд. кур'єр. — 2010. — № 139.
8. Концепція сталого розвитку та її наукова дискусійність [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://udau.edu.ua/library.php?pid=1274>
9. Корж, М. А. Прямє іноземне інвестування в умовах фінансової глобалізації / М. А. Корж // Фінанси України. — 2011. — № 12.
10. Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389-2011-%D0%BF>
11. Справедливая глобализация: создание возможностей для всех [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ilo.org/public/english/wcsdg/docs/reportr.pdf>
12. Флейчук, М. Вплив зовнішніх запозичень на соціально-економічний розвиток посттрансформаційних країн / М. Флейчук, Р. Андрусів // Економіка України. — 2012. — № 1.
13. Чепіжко, В. Ми стоїмо на захисті енергетичних національних інтересів / В. Чепіжко // Уряд. кур'єр. — 2011. — № 159.

РОЛЬ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОГО ФАКТОРА В РЕАЛИЗАЦИИ ТРАНСФОРМАЦИОННЫМИ СТРАНАМИ КОНЦЕПЦИИ «УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ»

Макуха С. Н.

Рассмотрены роль и значение внешнеэкономических связей в реализации концепции устойчивого развития транзитивных стран. Предложены пути обеспечения оптимального развития экономической, социальной, экологической составляющих концепции на основе обеспечения инновационности экспорта, сбережения энергии, применения обновляемых источников энергии, замещения импорта, привлечения иностранного капитала.

Ключевые слова: мировая торговля, экспорт, импорт, концепция устойчивого развития, альтернативные источники энергии, энергосбережение, импортзамещение, высокие технологии, иностранные инвестиции.

ROLE OF THE FOREIGN ECONOMIC FACTOR IN THE REALIZATION BY TRANSFORMATIONAL COUNTRIES OF THE «STABLE DEVELOPMENT» CONCEPTION

Makukha S. N.

The role and importance of foreign economic relations in the realization of the stable development of transitive countries conception are considered in the article. The ways of the ensuring the optimum development of economic, social, ecological concept constituents on a provision of export innovation, power economies, use of updating energy sources, import substitution, attraction of foreign capital basis are represented.

Key words: *world trade, export, import, stable development conception, alternative sources to energy, power economies, import substitution, high technology, foreign investments.*

УДК 330.1(477):177.5

ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ТА ФОРМУВАННЯ КЛАСОВОЇ СТРУКТУРИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

О. О. Чуприна, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

О. В. Овсієнко, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Визначено сутність та форми соціальної мобільності населення. Досліджено закономірності соціальної мобільності в доіндустріальному, індустріальному та постіндустріальному суспільстві. Проаналізовано соціальну структуру населення в СРСР та сучасній Україні. Описано особливості формування нової класової структури українського суспільства.

Ключові слова: *соціальна мобільність, висхідна та спадна мобільність, соціальна структура суспільства, класи, еліта, вищий, середній та нижчий клас.*